

Pərvanə Xanızadə
Azərbaycan Dillər Universiteti

HÜQUQİ-NORMATİV SƏNƏDLƏRİN LİNQVOSTİLİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ (MÜASİR FRANSIZ DİLİNİN MATERİALLARI ƏSASINDA)

Açar sözlər: *hüquqi mətn, qanun, qərar, üslubi xüsusiyyətlər*

Keywords: *legal text, law, verdict, stylistic features*

Ключевые слова: *правовой текст, закон, вердикт, стилистические особенности*

Müasir dünyada geniş yayılmış imzalanan dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələr hüquqi sənədlərin tədqiqi və öyrənilməsi zəruriyyətini yaratmışdır. Hüquqi sənədlər bir qayda olaraq rəsmi-işküzər üslubun bir qolunu təşkil edir. Fransız dilinin beynəlxalq arenada hüquqi ünsiyyət dili olması dilçi alimlərin böyük marağına səbəb olmuşdu.

Tədqiqatın obyektini hüquqi mətnlər, əsasən də qanunvericilik aktları, predmetini isə leksik-semantik və sintaktik səviyyədə dil spesifikasiyası təşkil edir.

Üslub-təkcə elmi-lingvistik termin deyil, o həm də mədəni konseptlər açarından biridir. Bu keyfiyyəti ilə üslub ümummillə mədəni və ümumdillə dəyər kimi xarakterizə oluna bilər. “Üslubda” danışmaq olmaz, amma ondan istifadə etmək olar. Çünki hər hansı bir dildə danışmaq mümkündür. Üslub dilin, ondakı mənanın ötürmə vasitəsidir. Üslubun ən yaxın sinonimi təzdir” [2, s.26].

Rəsmi-işgüzar üslub əsasən yazılı nitq formasında fəaliyyət göstərir. Onun şifahi formasına təntənəli dövlət iclaslarında, rəsmi dövlət qəbüllərində, məhkəmə proseslərində, dövlət rəsmilərinin çıxışlarında rast gəlmək olar. Rəsmi-işgüzar üslubun janrları hüquqi sferada yaranır. Bu sferada hüquq əsas üslub yaratma faktorunu oynayır.

Yazılı hüquqi üsluba kassasiya iddiaları, qətnamələr, proessual aktlar, protokollar və s. bu kimi sənədlər aiddir. Şifahi hüquqi üsluba isə məhkəmə çıxışları, dindirilmələr, ifadələr və s. bu kimi formalar daxildir [3, s.378].

Hüquqi üslub daha çox üslub və dil eyniliyi baxımından digər dil üslublarından fərqlənir. Belə mətnlərdə daha çox hüquqi terminalogiyanın geniş istifadəsinin şahidi olmaq mümkündür. Məsələn: *un demandeur (iddiaçı), un cour de justice (adalət məhkəməsi)* [1, s.84, s.76].

Hüquqi üslubda daha çox mücərrəd leksika istifadə olunur və demək olar ki, emosional-ekspressiv dil çalarlarına rast gəlmək olmaz. Bu üslub üçün daha çox antonimlərin olması xarakterikdir, belə ki, qanunvericilik nitqində bir-birinə zidd olan maraqlar öz əksini tapır. Qanunun dili ilk növbədə fikirlərin dəqiqliyini tələb edir. Qanun təkcə konkret bir şəxsə deyil, həm də bütün insanlara, insan qruplarına müraciət deməkdir. Hüquqi sənədlərin mətninin funksiyası son dərəcə dəqiqlik tələb edir, ilk növbədə müəyyən terminalogiyadan istifadəyə əsaslanır. Terminlər dedikdə daha çox hüquqi sənədlərin adlandırılması, məsələn, *resolution (qətna-*

mə), demande (tələbnamə) və s. kimi sənədlərin adları, bu sahə ilə əlaqəsi olan ixtisas və peşə sahiblərinin adları, məsələn, *juge (hakim), juge d'instruction (müstəntiq), interrogatoire (dindirilmə), expertise (expertiza)* və s. bu kimi terminlər nəzərdə tutulur [1, s.275, s.84, s.166, s.119].

Hüquqi lüğət-dəqiq lüğətdir, belə ki burada hər bir termin özündə xüsusi mənə daşıyır. Belə bir lüğət hüquqşünaslar tərəfindən müraciət olunan lakin qeyri-peşəkarlar üçün qəribə görünə bilər. Hüquqi lüğət həm də daima tərəqqi etməkdədir ki, bu da onu mürəkkəbləşdirir. Son dərəcə dəqiqlik tələb etdiyindən sinonimik əvəzlənmələrin məhdudlaşmasının şahidi oluruq. Bu cür əvəzlənmələr mənə çalarının dəyişməsinə səbəb ola bilər. Hüquqi mətnlərdə rəsmilik qorunub saxlanılmı, emosionallıq isə tamamilə olmamalıdır. Rəsmilik dedikdə sözün məcazi mənada işlənməsi və ya məişət üslubuna, jarqon leksikasına xas olan söz və ifadələrin işlənməsinə yol verməmək kimi hallar nəzərdə tutulur.

Hüquqi mətnlərdə feili bağlamaya daha çox rast gəlinir və adətən də yeni abzas onunla başlayır. Məsələn: *en considérant (nəzərə alaraq), ayant examiné les documents de l'affaire (məhkəmə işi ilə bağlı sənədləri təhlil edərək)*.

Hüquqi sənədlər öz obyektivliyi ilə xarakterizə olunurlar. Burada sənədi tərtib edən şəxsin cüzi subyektiv fikrinin əlavə olunması belə yol verilməzdir. Hüquqi üslubda obyektivlik daha çox sintaktik səviyyədə təzahür olunur ki, bu da əsasən feilin məchul növdə işlənməsinə üstünlük verilməsi deməkdir. Məsələn: *Un jugement est prononcé (Hökm oxundu)*. Həmçinin şəxsi tipli cümlələrin də olması hüquqi mətnlər üçün xarakterikdir. Məsələn: *On a decouvert (Aşkar olundu)*.

Bütün bu söylənilənlərdən əlavə onu da qeyd etmək lazımdır ki, rəsmi-işküzər üslubun bir qolunu təşkil edən hüquqi üslub özünün qısa, lakonik olması, dildəki ifadə vasitələrindən qənaət prinsipini nəzərə alaraq istifadəsi ilə xarakterizə olunur. Lakoniklik adətən abreviaturlardan, qrafik qısaltmalardan istifadəyə əsaslanır ki, bunlar da lazımsız, artıq informasiyanın mətn daxilində təzahür olunmasının qarşısını alır.

Hüquqi sənədlərin mətninin üslub və strukturu

Hər birimiz üçün çoxsaylı qanun və maddələrin əks olunduğu hüquqi sənədlərin dili qaranlıq və dərk olunmaq üçün çətin olan bir sahə kimi qalmaqdadır. Bu sahə həqiqətən də son dərəcə çətinidir. Hüquqşünasın bir situasiya üçün müxtəlif terminlərdən istifadə etməsi yol verilməzdir. Hər bir sahə özünəməxsus, öz incəlikləri olan leksik bazaya malikdir. Məsələn, latın dilində olan “*Habilis ad nuptia, habilis ad nuptiala*” (“*Birgə yaşama hüququ haqda sənədlər bağlayır*”) cümləsi mülki hüquq sahəsinin lüğətinə aiddir. Bu birbaşa nikah hüququna aid edilir. Hüquqi sənədlərin tərtibi texnikasının əsasları aşağıdakılardır:

a) hüquqi təsirin adekvatlığı və onun dövlət siyasəti ilə uyğunluğu və bu yöndə təzahür olunan tamlıq və konkretlik;

b) hüquqi formaların dəqiqliyi və müyyənliyi prinsipi, həmçinin dil ifadə vasitələrindən istifadədə adekvatlıq və hüquqi aktların düzgün interpretasiya olunmasını təmin etmək;

c) rəsmi hüquqi sənəd olaraq aktların düzgün tərtib olunması prinsipi;

Hüquqi aktların mətnləri müasir ümumi dil normalarına tam uyğun olmalıdır. Hüquqi dilin funksional-üslubi xüsusiyyətləri rəsmi xarakter, maksimal dəqiq-

lik, ekspressiv neytrallıq, fikrin aydınlığını və dil vahidlərindən istifadədə qənaət olunmasını tələb edir.

Hüquqi mətnlər ciddi surətdə tərtib olunmuş struktura malikdir. Hüquqi mətnlər preambula ilə başlayır. Preambulada nizamnaməsində sözü gedən hüquqi mətnin məqsəd və vəzifələri öz əksini tapır.

Məsələn: *Les Hautes Parties contractantes, considérant que la Charte des Nations-Unies et la Déclaration ont affirmé ce principe que les êtres humains doivent jouir des droits de l'Homme et des libertés fondamentales, considérant qu'il est désirable de réviser et de codifier les accords internationaux antérieurs relatifs au statut des réfugiés et d'étendre l'application de ces instruments et la protection qu'ils constituent pour les réfugiés au moyen d'un nouvel accord, sont convenues des dispositions ci-après: (La convention de Genève du 28 juillet 1951).*

Saziş bağlayan tərəflər BMT-nin nizamnaməsini təsdiqləyərək hər bir şəxsin insan hüquqlarından və ona aid olan fundamental azadlıqlardan istifadə etmək hüququna malikdir. Bu isə qaçqınların statusuna dair öncə bağlanmış beynəlxalq müqavilələri nəzərdən keçirib sistemləşdirmək zərurəti yaradacaq. Müdafiə vasitələrinin tətbiqinin geniş şəkildə yayılması nəticə etibarı ilə qaçqınların statusuna aid olan ilə yeni müqavilə və sazişlərin bağlanmasına gətirib çıxaracaq ki, bu da aşağıda göstərilən maddənin şərtlərində öz əksini tapmışdır (Genevrə konvensiyası, 28 iyul, 1951-ci il) [4].

Burada məqsəd "...d'étendre l'application de ces instruments et la protection qu'ils constituent pour les réfugiés" (...müdafiə vasitələrinin tətbiqinin geniş şəkildə yayılması nəticə etibarı ilə qaçqınların statusuna aid olan ilə yeni müqavilə və sazişlərin bağlanmasına gətirib çıxaracaq) cümləsində öz əksini tapmışdır.

Vəzifə dedikdə "*Les êtres humains doivent jouir des droits de l'Homme et des libertés fondamentales*" (Hər bir şəxs insan hüquqlarından və ona aid olan fundamental azadlıqlardan istifadə etmək imkanına malikdir) cümləsi nəzərdə tutulur.

Qanunun əsas mətni bəyan olunanları preambulanın məqsəd və vəzifələrinə açıqlayır. Maddələrin adları onun mövzusunun, onda toxunulan məsələlərdən asılıdır. Eləcə də yuxarıda sitat gətirilənlər "Qaçqınların müdafiəsi ilə bağlı qətnamə"dən götürülmüşdür ki, burada da başlıq insanların, əsasən də qaçqınların sosial sferasına həsr olunmuşdur. Hər bir qanunvericilik aktının mətninin adı olur. Hüquqi mətnlərin adlarının olub olmaması sənədin tipindən asılıdır. Qanun və qətnamə mətnlərində adlara rast gəlinmir. Sadəcə Maddə 1, Maddə 2 və s. adlar altında gedə bilər. Müqavilə mətnlərinin isə adı olur. Məsələn: *Maddə 29 Charges fiscales (Vergi xərcləri)*.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün hüquqi sənədlər 6-dan 10-a qədər fəsildən ibarət ola bilər və hər bir fəsildə özünəməxsus ada malikdir. Bu fəsillərin tərkibində də 4-dən 10-a qədər maddə ola bilər. Hər bir qanunvericilik aktının konkret subyekti və ünvanlandığı şəxs olur. Burada aktın subyekti dedikdə dövlət nəzərdə tutulur, ünvanlandığı şəxs isə müxtəlif ola bilər. Belə mətnlərin geniş auditoriyası olduğundan onlar anlaşılıq, başa düşülə bilən dildə olmalıdırlar. Qanunvericilik aktlarının ünvanlandığı şəxslər müxtəlif sahələrin insanları ola bilər.

Bütün bu söylənilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, qanunvericilik aktlarının əks olunduğu mətnlər müəyyən spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu tipli mətnlər üçün ciddi məntiqi strukturun olması xarakterik haldır. Qanunvericilik aktlarının mətni bir qayda olaraq sözü gedən sənədin məqsəd və vəzifəsini təyin etmiş olur. Bununla da qanunvericilik aktlarının mətninin tədqiqi rəsmi-işgüzar üslub üçün bir nümunə olaraq qalmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Məmmədova G. Fransızca-Azərbaycanca izahlı hüquq terminləri lüğəti (dərs vəsaiti), 5000 leksik vahid. Bakı: "Elm və Təhsil" nəşriyyatı, 2013.
2. Брандес М.П. Стилистический анализ. М., Высшая школа, 1971. Николаева Ж.В. Стилистика и литературное редактирование. Улан Удэ: ВСГУ, 2004.
3. https://migration.gov.az/content/pdf/5acb13dbbab6c_Qa%C3%A7q%C4%B1nlar%C4%B1n%20statusu%20haqq%C4%B1nda%20konvensiya.pdf

Summary

Lingvostylistic features of regulatory documents (on the basis of modern French language materials)

The article deals with the notion of official-business style, its genres and functions. The author distinguished main features, related both to business style in general and legal documents in particular. The notion of functional style has also been studied. Some stylistic features of legal texts investigated in this article showed the existence of some stylistic peculiarities on syntactical, morphological, lexical and other levels.

Резюме

Лингвостилистические особенности нормативно-правовых документов (на основе материалов современного французского языка)

В данной статье рассматриваются особенности официально-делового стиля, его жанры и функции. Выделяются основные черты, присущие как деловому стилю в общем, так и юридическим документам в частности, раскрывается содержание понятия функционального стиля. Выявленные стилистические особенности текстов правовых документов, приведенные в данной работе, показывают существование некоторых стилистических особенностей на синтаксическом, морфологическом, лексическом и прочих уровнях.